

Zigmantas KIAUPA

Gotesverderis- Gocverdas-Vedesa

Reikšminiai žodžiai: *Kauno pilis, Nemunas, Gotesverderis, Vedesa, Naujasis Kaunas.*

Kai Kaunas ir jo apylinkės po 1362 m. Kauno pilies puolimo bene iki 1410 m. Žalgirio mūšio buvo tapę lietuvių karo su Vokiečių ordinu įtemptų kovų erdve, čia buvo statomos kelios pilys, įskaitant Vokiečių ordino. Ordino bei kiti šaltiniai ne kartą mini Gotesverderio, Marienverderio, Rittersverderio pilis. Bet nėra gerai žinoma nei kaip jos atrodė, nei vietos, kuriose daugelis jų stovėjo. Rašytinių šaltinių teikiama informacija labai šykšti, archeologai tų pilių dar neaptiko.

Atrodo, bene daugiausiai žinoma apie Gotesverderio pilį. Jai santykinai daug dėmesio skyrė jaunesnysis įvykių amžininkas Vygandas Marburgietis savo *Naujojoje Prūsijos kronikoje*¹. Bet pasigilinus į Gotesverderio statybą ir kovas dėl jo aprašančias kronikos vietas matyti, kad Vygandas Marburgietis pritrūko tikslumo ir aiškumo ar to nesuteikė jo naudoti šaltiniai.

¹ Vokiečių ordino heroldas Vygandas Marburgietis (prieš 1365–po 1409 01 01) vokiečių kalba eilėmis parašė Vokiečių ordino kroniką, kurioje nupasakojo įvykius iki 1393 m. rudens. Kronikos originalas neišliko, bet XV a., greičiausiai 1464 m., ji buvo išversta į lotynų kalbą. Originalo fragmentai yra atsekami iš XV–XVI a. autorių, rašiusių lotynų kalba, – Jono Dlugošo, Kasparo Šiuco (Schütz), Stencelio Bornbacho, – darbų. Kronikos vertimas į lotynų kalbą kartu su vertimu į lenkų kalbą buvo paskelbtas: *Chronica seu Annales Wigandi Marburgensis* / Ed. J. Voigt, E. Raczyński, Posnaniae, 1842. Kita vertimo į vokiečių kalbą publikacija: *Scriptores rerum prussicarum* (toliau – *SRP*), Bd. 2, Herausgegeben von T. Hirsch und E. Strehle, Leipzig, 1863, S. 429–662. Kronikos vertimas į lietuvių kalbą paskelbtas serijoje *Lituanistinė biblioteka: Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika* / Vertė R. Jasas, Vilnius: Vaga, 1995. Toliau naudosis pastarosiomis dviem publikacijomis.

Gotesverderis minimas keliose *Kronikos* vietose. Apie 1363 m. kryžiuočių žygį Vygandas dėstė, kad jie atžygiavo į salą, vokiškai vadinamą Gotesverderiu, kurioje Kęstutis buvo pastatęs pilaitę, ir ją bei tiltą į ją sudegino². Kitoje *Kronikos* vietoje Vygandas smulkiau aprašė, regis, tą patį žygį. Kęstutis, esą, Vyrgalės saloje, priešais Nevėžio žiotis (numanu, kad Nemune), buvo pastatęs pilį, kurią lietuviai pavadino Naujuoju Kaunu. Kryžiuočiai užėmė salą, sudegino pilį, taip pat tiltą per Nemuną su dviem bokštais³. Iš šio aprašymo sužinome, kad Naujasis Kaunas ir Gotesverderis buvo toje pačioje saloje, kuri buvo vadinama Vyrgale. Tačiau Vyrgalės pavadinimas kituose šaltiniuose neaptinkamas⁴.

Bene 1366 m. kryžiuočiai vėl buvo atplaukę Nemunu į salą, vokiškai

² *Anno 1363 Wynricus magistre, frater Lupus Beldersheym magnus commendator, frater Heningus Scindenkop marschalkus, frater Ortolfus de Tyre, hii et ceteri peregrini pergunt ad insulam vulgariter Gotis, in qua Kynstud fortalicium construxerat, quod funditus igne demoluntur, similiter et pontem...* Iš: SRP, Bd. 2, herausgegeben von T. Hirsch und E. Strehlke, Leipzig, 1863, S. 539–540; *1363 metais magistras Vinrichas, didysis komtūras brolis Volfas iš Baldersheimo, maršalas brolis Heningas Šindekopfas, brolis Ortolfas iš Tryro – šitie, taip pat kryžininkai žygiuoja į salą, vokiškai Gotis, kurioje Kęstutis buvo pastatydinęs pilaitę, ir ją visiškai sudegina, kartu ir tiltą...* Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 120.

³ *[1364 a.] Post dicta intervalla temporum Kynstud edificavit castrum in insula vulgariter Wyrgalle in opposito Nowesen vulgaritet, quod Lithwani appellaverunt Nowum Cawen, pontem trans Mimilam, quem diligenter custodiebant. ... Precepitque magister convocari copiam, qua collecta tempore aethumpnali intrant per Mimilam in Lithwaniam et cum eis dominus Bartolomeus episcopus Sambiensis veniuntque prppe Trappen; et magister consilio suorum fecit naves fossatis circumfodi et venientes in locum, ubi rex edificaverat, et Dei dono pagani cito abierunt, et sic shristiani insultam obtinuerunt in longum et in latum. Celeriter concludunt domum velle vincere et victam incinerare. Habebant quoque duo propugnacula pagani in ponte in Mimila, de quibus proponebant se defensare; vertum commendator de Ragnita navigio cum potentia venit, volens prohibere paganis, ut non possent fugere de propugnaculis, quod vedentes relinquunt propugnacula et fugiunt et sic castrum illico cum propugnacula fuit exustum. Crastino marschalkus absque fātiga mane succendit castrum, et funditus est exustum, et paganorum insidie sunt frustrate.* Iš: SRP, Bd. 2, S. 545–546; *[1364 m.] Po minėto laiko tarpo Kęstutis pastatydino pilį saloje, lietuviškai Vyrgalė, priešais lietuviškai Nevėžį, kurią lietuviai pavadino Naujuoju Kaunu, ir tiltą per Nemuną, kurią jie budriai saugojo. ... Ir magistras liepė sušaukti kariuomenę, kuriai susirinkus rudens metu plaukia Nemunu į Lietuvą, o su jais – Sembos vyskupas ponas Baltramiejus. Ir priplaukia Trapėnus, ir magistras, pasitaręs su saviškiais, įsakė laivų [priplauką] apkasti pylimu. Ir jie ateina į vietą, kur karalius buvo pastatęs [pilį], o Dievas davė, kad stabmeldžiai tuojau pasitraukė. Šitaip užėmė visą salą, krikščionys greitai nusprendžia susidoroti su pilimi, o užėmė – paversti ją pelenais. Tilte per Nemuną stabmeldžiai turėjo taip pat du bokštus, kuriuose manė gintis, tačiau apleidžia bokštus matydami, kad atplaukia su kariuomene Ragainės komtūras, norėjęs sukliudyti, kad stabmeldžiai nepabėgtų iš bokštų. Ir taip pilis su bokštais buvo nedelsiant paimita. Rytdienos rytą maršalas nekliudomas padegė pilį, ir ji sudegė ligi pamato, o stabmeldžių gudrumas nuėjo niekais.* Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 125–126.

⁴ Kasperas Bartkus atkreipė dėmesį į galimybę, kad tai buvo bendrinis žodis, germanų kalbose galėjęs reikšti pusiasalį ar sąsmauką. Žr. K. Bartkus, Nevėžio žemupys kovų prieš kryžiuočius metu, *Raudondvaris / Ats. red. J. Baršauskas, Kaunas, Lietuvos TSR paminimų apsaugos ir kraštotyros draugija, Kauno skyrius, 1969, p. 28, 2 išn.*

vadinamą Gotesverderiu⁵. Joje lietuvių nugalėti nepajėgė; numanu, kad čia stovėjo lietuvių pilis. Naujojo Kauno pilis dar buvo minima aprašant 1367 m. kryžiuočių žygį⁶, o 1369 m. datą Vygandas Marburgietis nurodė pasakodamas apie lietuvių pilies Nemune užėmimą ir kryžiuočių pilies Gotesverderio vietoje statybą⁷. Kęstučio vadovaujamiems lietuviams buvo pavykę Ordino pilį paimiti, bet nepavyko išlaikyti – ją kryžiuočiai sudegino⁸. Bene paskutinį kartą

- ⁵ [1366 a.] *eo tempore dux de Monte erat cum multis in terra, ad cuiusnutum sit reysa navigio, et veniunt in insulam vulgariter Gotis, in qua cum non possunt explere voluntatem suam, nec compresare paganos, transeunt in Gollandiam...* Iš: SRP, Bd. 2, S. 556; [1366 m.] *Tuo pat metu Bergo kunigaikštis su daugeliu buvo [Prūsijos] žemėje. Jam reikalaujant buvo surengtas žygis laivais. Ir atplaukia į salą, vokiškai vadinamą Gotis. Negalėdami joje įgyvendinti savo pasiryžimo ir nugalėti stabmeldžius, jie perėjo į Kulautuvą....* Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 134.
- ⁶ *Eodem anno [1367 a.] ... et profiscitur consequenter magister cum vexillis suis ante Novum Cawen et ibi stetit 6 diebus et devastat igne Eroglan et alias terras. ... Nec mora aliam statuunt reysam. Et magister commisit marschalko et ceteris preceptoribus eam, qui citra Mimilam vastant et occidunt multos, ut obsideant Cawen novum; dominus enim dedit marschalko intellectum qui pridem navigio populum duxit in Nawesen ante aliam domum, intrantque ibidem terram et paganos repugnantes vertunt in fugam et persequuntur. ... Eodem tempore dominus de Mansveld in Romeyne terra talia etiam egit equitantes de Ragneta; in Gotiswerder vulgariter similia in paganos perficiunt et domum revertuntur.* Iš SRP, Bd. 2, S. 559–560; [1367 m.] *O magistras su savo vėliavomis išžygiavo prie Naujojo Kauno ir stovėjo tenai šešetą dienų, ir ugnimi nuniokojo Ariogalą bei kitas apylinkes. ... Nedelsiant paskiria naują žygį. O magistras patikėjo jį maršalui ir kitiems aukštiesiems pareigūnams, kurie niokoja abipus Nemuno ir daug ką užmuša, siekdami užimti Naująjį Kauną. Mat viešpats davė maršalui mintį, kad jis prieš dieną pasiuntė laivais žmonių į Nevėžį prieš kitą pilį, ir jie užpuola tą kraštą, ir besipriešinančius stabmeldžius priverčia bėgti, ir persekioja. ... Tuo pat metu ponas Mansfeldas, atjojęs iš Ragainės, tą patį padarė Romainių krašte. Panašiai padaro stabmeldžiams vokiškai vadinamame Gotesverderyje ir sugrižta namo.* Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 137.
- ⁷ *Anno 1369 ex precepto magistri preceptores cum peregrinis intrant Lithwaniam, in qua proponunt incole erigere novam domum iam inchoatam per regem, superveniuntque preceptores et totam structuram destruxerunt lateres quidem etc. deportant fratres et in Mimila in quondam angulo erigunt domum, ubi totus exercitus stetit: ad mensem continue edificant. ... Completaque ornant, vexilla imponunt, cibant ad annum. ... appellantes Gotiswerder in vulgari.* Iš SRP, Bd. 2, S. 560–561; *1369 metais magistro įsakymu pareigūnai su kryžininkais puola Lietuvą, kurioje gyventojai ryžosi užbaigti naują pilį, jau karaliaus pradėtą. Ir atvyksta pareigūnai, ir išardo visą statinį, o plytas ir kitą ką broliai išsigabena ir vienoje vietoje, Nemune, stato pilį. Visa kariuomenė stovėjo ten mėnesį ir vis dirba. ... Užbaigtą puošia, iškelia vėliavas, metams aprūpina maistu, ... praminė ją vokiškai Gotesverderiu.* Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 138.
- ⁸ *Circa festum assumptionis Lithwani moti, quia in terra eorum dicta domus fuit erecta, conveniunt et consiliantur, quomodo eam infringant: et potenti exercitu cum machinis variis die et nocte impugnant eam; machinam etiam eque-altam rex adduxit, fossam equavit; unde christiani angustiati nec poterant manducare cum quiete, nec in 5 septimanis quiescere; tandem vi vicerunt eam et tenuerunt cum potencia ... Marschalcus tulit victualia de Beieren necessaria exercitui et processerunt ad castrum ...: qui seriose accessit, vicit et armavit cum custodia cum viris magistris. Et revertitur in Ragniten, equos transnatando in angustia et panis penuria ...*

Vygandas Marburgietis paminėjo Gotesverderį aprašydamas 1384 m. įvykius prie Marienverderio pilies, netoli Kauno⁹. Tačiau šie aprašymai nesuteikė papildomų duomenų nustatyti tiksliai salos vietai, kurioje pakaitomis stovėjo lietuvių ir kryžiuočių pilys.

1367–1369 m. įvykiai Nemuno ir Nevėžio santakoje buvo aprašyti, įvardijant Naujojo Kauno ir Gotesverderio pilis, ir įvykių amžininko Hermano Vartbergės *Livonijos kronikoje*¹⁰, ir XVI a. istoriko Kasparo Šiuco (Schütz),

*Marschalcus vero ordinat muratores ad demoliendum murum celeriter succenditque, et vento flante igne omnino destructa est; et reventuntur. Iš: SRP, Bd. 2, S. 561–562; Lietuviai, suerzinti, kad toji pilis pastatyta jų žemėje, susirenka apie Ėmimo į dangų šventę ir tariasi, kaip ją sugriauti, ir puola ją dieną ir naktį su stipria kariuomene, su visokiomis mašinomis. Karalius pritraukė taip pat bokštą, aukštumo sulig sieną, griovį užpylė. Dėl to krikščionys suspausti 5 savaites negalėjo nei pavalgyti ramiai, nei pamiegoti. Pagaliau paėmė ją ir tvirtai laikė ... Maršalas paėmė iš Bavarijos pilies maistą, reikalingą kariuomenei, ir nužygiavo prie pilies. ... Jis puolė rimtai, nugalėjo ir aprūpino igulą iš magistro vyrų. Ir dėl nepritekliaus, pristigę duonos, sugrįžta į Ragainę, o arklius parplukdė. ... O maršalas paskirsto mūrininkus, kad speriau išardytų mūrą, ir padegė, ir vėjui pučiant ugnis visiškai sunaikino pilį. Ir atsitraukia. Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 138–139.*

⁹ [1384 a.] *In dominica marschalcus de Gotswerder, ubi cum suis pernoctabat, misit commendatorem de Ragnita ad experiendum, quomodo se haberent in castro. Iš: SRP, Bd. 2, S. 630; Sekmadienį maršalas iš Gotesverderio, kur su saviškiais nakvojo, nusiuntė Ragainės komturą sužinoti, kaip laikosi pilyje. Iš: Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 190.*

¹⁰ Aprašant 1367 m. kryžiuočių puolimus, Naujasis Kaunas tik minimas kaip orientyras: *circa Nowum Kauwe, contra Novum Kauwe. Iš: SRP, Bd. 2, S. 88–89; ...prie Naujojo Kauno. Iš: Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė, *Livonijos kronikos* / Parengė J. Jurginis, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 190. 1369 m. mūšius prie Gotesverderio / Naujojo Kauno pilies Hermanas Vartbergė aprašė smulkiau: *Eodem anno circa dominicam Misericordias domini frater Winricus, magister generalis, cepit edificare in terra Letwinorum castrum in insula dictum Godeswerder, in qua insula rex Keinstut prius ter castrum construxerat, sed per eundem magistrum demolitum. Complevit autem castrum circa festum penthecostes. ... Eodem anno in crastino S. Prothi et Iacinthi reges Letwinorum expugnarunt castrum Godeswerder nuper exstructum. Ag quod expugnandum erexerant XVIII machinas preter alia instrumenta bellica, laborantes in quintam hebdomadam, illud non destruentes, sed etiam aliud in eadem insula edificantes fratres aliosque repertos captos abducendo. ... Eodem anno circa festum Omnium sanctorum frater Henningus Schinnekop, summus marschalcus ordinis, tractavit cum regibus Letwinorum pro redemptione captivorum, quos in expugnatione castri Godeswerder ceperant. His peractis cum marschalcus rediisset usque Ragniten, occurrit ei ex preordinatione generalis magistri copiosus exercitus. Regressus igitur cum his ac redemptis captivis, in die S. Martini prospere ad insulam eandem rediit. In qua reperit duo nova castra erecta. Quos cum Letwini viderent, reliquerunt illa duo castra et pro conservacione antiqui castri in illud ascenderunt, accensis illis duobus novis. Attamen antiquum fuit tunc expugnatum, captis CCCIX belletoribus viris, LIII occisis; alii cum capitaneo in igne perierunt. Reperte fuerunt ibi VI machine et III alia instrumenta bellica, que simul concremarunt. Iš: SRP, Bd. 2, S. 94–95; *Tais pačiais metais Misericordia sekmadienį [04 15] didysis magistras brolis Vinrichas lietuvių žemėje saloje, pavadintoje Gotesverderiu, pradėjo statyti pilį, toje pačioje saloje, kurioje karalius Kęstutis tris kartus pilį statė, tačiau to paties magistro sugriautą. Baigė gi statyti apie Sekmines [05 20]. ... Tais pačiais metais po Šv. Proto ir Hiacinto***

naudojusio Vygando Marburgiečio kronikos originalą, darbe¹¹. Bet ir šiuose tekstuose nenurodoma tiksli Gotesverderio pilies vieta.

Toks rašytinių šaltinių teikiamų žinių skurdumas buvo bene svarbiausia priežastis, lėmusi, kad Naujojo Kauno ir Gotesverderio vieta istorinėje literatūroje nurodoma nevienodai ir neaiškiai: šios pilys randamos prie pat Kauno pilies, žemiau Kauno, ties Nevėžio žiotimis ar Raudondvaryje¹². Pastaruoju metu Jurgis Oksas teigė (tiesa, niekaip nepagrįsdamas savo teiginio), jog Gotesverderis ar Naujasis Kaunas buvo toje vietoje, kurioje įsikūręs Šilelio kaimas¹³, t. y. dešiniajame Nevėžio krante. Kita ne mažiau svarbi priežastis, trukdanti nurodyti tikslesnę Naujojo Kauno / Gotesverderio vietą – vietovardžiai išnykę arba neaptinkami vėlesnių, geriau dokumentuotų laikų šaltiniuose.

Iš tiesų Naujojo Kauno pavadinimas, be nurodytų tekstų, nebeaptinkamas. Gotesverderio pavadinimas taip pat nebuvo minimas vėlesniuose šaltiniuose, bet atsirado kita šio pavadinimo lytis. Konstantinas Jablonskis atkreipė dėmesį, kad 1463 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijoje Kauno miestui, aprašant miesto žemės valdų ribas, nurodoma, jog šių valdų riba tęsiasi palei Nemuną iki žemiau Kauno esančio Gocverdo¹⁴. 1408 m. Vytauto privilegijoje Kauno miestui vietoj Gocverdo buvo nurodyta Prūsų (t. y. Vokiečių ordino valstybės) siena¹⁵. Kadangi iki 1410 m. Žalgirio mūšio Lietuvos ir Vokiečių ordino valstybės siena ėjo Nevėžiu, tai numanu, kad Gocverdas yra tas pats Gotesverderis, buvęs Nemuno ir Nevėžio santakoje.

[09 12] Lietuvos karaliai užėmė ką tik pastatytą Gotesverderio pilį. Jai užimti, be kitų karo pabūklų, turėjo pasidaryti 18 svaidomųjų mašinų ir pilį apgulę laikė penkias savaites. Tačiau nesugriovė, o greta pastatė kitą pilį toje pačioje saloje. Brolius ir kitus ten buvusius išvedė į nelaisvę. ... Tais pačiais metais po Visų šventųjų [11 01] vyriausias ordino maršalas brolis Heningas Šindekopas vedė derybas su Lietuvos karaliais dėl paleidimo tų belaisvių, kurie buvo paimti užkariaujant Gotesverderį. Kada po įvykusių derybų maršalas, vykdamas atgal, atvyko į Ragainę, didžiojo magistro nurodymu pasitiko jį didelė kariuomenė. Todėl su ja ir su paleistais belaisviais pasuko atgal ir šv. Martyno dieną [11 11] sėkmingai pasiekė minėtą salą, kurioje rado dvi naujas pilies. Kada lietuviai juos pastebėjo, abi naujas pilies paliko ir padegė ir susimetė į senąją pilį jos ginti. Senoji pilis buvo nugulėta, į nelaisvę paimti 309 kariai ir 54 užmušti, kiti su savo viršininkais žuvo liepsnose. Ten rastos 6 svaidomosios mašinos ir kiti 4 dideli karo pabūklai, juos visus sudegino. Iš: Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė, *Livonijos kronikos...*, p. 193–194.

¹¹ SRP, Bd. 2, S. 547–548, 562–563; Vygandas Marburgietis, *Naujoji...*, p. 237, 242.

¹² Ši teiginių istorinėje literatūroje įvairovė aptarta: K. Bartkus, *Nevėžio žemupys...*, p. 28–37.

¹³ J. Oksas, *Kaunas karo su kryžiuočiais epochoje*, Kaunas, 1995, p. 43.

¹⁴ K. Jablonskis, Dėl 1408 m. Vytauto privilegijos Kauno miestui tikrumo, *Praeitis*, t. 1, Kaunas, 1930, p. 331; 1463 m. Kazimiero Jogailaičio privilegija Kauno miestui skelbta: И. С. Срезневский, *Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. I-XL*. Санкт-Петербург, 1867, с. 82–86; J. Puzinas, *Senosios Kauno privilegijos, Savivaldybė*, 1930, Nr. 3, p. 11–15; Z. Kiaupa, *Pirmosios Kauno miesto privilegijos, Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, t. 2, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 34–39.

¹⁵ Plačiau žr.: Z. Kiaupa, 1408 metų Vytauto privilegija Kauno miestui, *Lietuvos istorijos metraštis. 1979 metai*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 5–19.

Po Gocverdo paminėjimo 1463 m. iki XVII a. pradžios šaltiniuose šio vardo neteko aptikti. Taigi, remiantis XIV a. pab.–XV a. šaltiniais, galima Gotesverderio ir Naujojo Kauno pilių vietą nurodyti tik apytikriai – Nemuno ir Nevėžio santakoje esanti sala. Taip pat numanu, kad tai iš tikrųjų yra sala upėje, o ne taip dažnai vadinamas sukultūrintas sausumos plotas, apsuptas kitos paskirties žemių, pelkių ar miško. Į pilį buvo per Nemuną permestas tiltas. Sala turėjo būti gana didelė, nes joje buvo galima pastatyti pagrindinę pilį ir dar dvi mažas pilaites. Dabar tokios salos minimoje santakoje nėra.

Viltį patikslinti Gotesverderio / Gocverdo vietą teikė Tiškevičių Raudondvario archyve¹⁶ esanti XVI–XVIII a. bylinėjimosi dėl Vedėsų pievų Nemuno ir Nevėžio santakoje, kairiajame Nevėžio krante, medžiaga¹⁷. Ji į Tiškevičių archyvą pateko XIX a. pradžioje, jiems įsigijus Raudondvarį, kaip vadina moji *anterioria*, t. y. ankstesnių valdos, šiuo atveju Raudondvario, savininkų sukaupti su valda susiję dokumentai.

Ankstyviausias šios bylos dokumentas yra 1596 m. sutartis, kuria Jonas ir Barbora Gradauskaitė Vydras pardavė Vaitiekui Devaltauskui *Vedesos* (vėlesniuose dokumentuose kartais vadinama *Ubesa*) pievą tarp Nevėžio ir Nemuno. Pažymėtina, kad šis vietovardis buvo gyvas dar XX a. viduryje¹⁸. Iš šio ir kitų XVII a. pradžios dokumentų paaiškėjo, kad buvo dvi *Vedesos*¹⁹. Jas skyrė į pievas įsiterpusi Nemuno atšaka, šaltiniuose įvardijama kaip *Niemnina*, *Niemuninek* arba *Niemunaytis*. Didesnioji *Vedesų* dalis tarp Niemninos ir Nevėžio priklausė XVII–XVIII a. dažnai besikeitusiems Raudondvario savininkams, o mažesnioji dalis tarp Niemninos ir Nemuno buvo valdovinė žemė, kurią įvairiomis sąlygomis valdydavo bajorai ar net vienu metu Kauno bernardinės²⁰.

Viename iš aptariamų dokumentų, 1614 m. komisarų sprendime byloje tarp Kauno seniūnienės Onos Radvilienės ir Raudondvario savininko Jono Devaltausko, buvo paminėta J. Devaltausko valdoma *Godswerdo* salelė Nemune, beveik jo viduryje²¹. Kitame to paties dokumento nuoraše ši salelė užrašyta kaip *Gocwirt* ar *Godswert*²².

¹⁶ Jis saugomas *Lietuvos valstybės istorijos archyve* (toliau – *LVIA*), f. 716–Tiškevičiai, aprašai 1 ir 2.

¹⁷ *LVIA*, f. 716, ap. 2, b. 137, l. 94–320.

¹⁸ J. Kulikauskas, Pavadinimų kitimas, *Raudondvaris...*, p. 186.

¹⁹ 1614 m. Komisarų sprendimas byloje tarp Kauno seniūnienės Onos Radvilienės ir Jono Devaltausko, *LVIA*, f. 716, ap. 2, b. 137, l. 108–112v; 1629 m. Komisarų sprendimas byloje tarp Aleksandro Masalskio ir J. Devaltausko, ten pat, l. 120–134.

²⁰ 1632 m. Zigmanto Vazos privilegija Kauno bernardinų vienuolynui valdyti Ubesos arba *Vedesos* lanką, *Lietuvos Metrika*, kn. 103, l. 49–49v (naudojomės *LVIA* saugoma Lietuvos Metrikos, esančios Rusijos valstybės senųjų aktų archyve, kopija); 1633 m. Vladislovo Vazos konfirmacinė privilegija Kauno bernardinų vienuolynui, *Lietuvos Metrika*, kn. 106, l. 392–393.

²¹ *LVIA*, f. 716, ap. 2, b. 137, l. 110v.

²² Ten pat, l. 116v, 117.

Dėl šitos Nemune esančios salos XVII a. viduryje bylinėjosi Kudrevičiai, Devaltauskai ir kiti Pakaunės bajorai. Šių ginčų medžiaga sudarė vieną Tiškevičių archyvinės bylos dėl Vedesų medžiagos ryšulį (*fastykuł*)²³, pora jos dokumentų pateko ir į *Lietuvos Metriką*. Sala buvo valdovinė žemė, 1640 m. ją sulig valdovo privilegija valdė Mikalojus Kudrevičius, o jos padėtis aprašyta taip: *sala vadinama Gacwarda Nemuno upėje, netoli Nevėžio upės žiočių, priešais Vedesa vadinama pievą*²⁴.

Ši sala buvo įvardyta dar kelis kartus, tik jos pavadinimo užrašymas šiek tiek įvairuoja: 1644 m. *Gocwarda*, 1645 m. *Gawarda*, *Godzword*, 1646 m. *Gocwerda*²⁵. Bet kai 1692 m. Saliamonui Zabielai buvo išduotas valdovo leidimas perleisti sūnui Mikalojui salą Nemune, ta sala jau buvo bevardė²⁶. Jei tai – ta pati sala, atrodo, kad jos pavadinimas ėmė nykti iš žmonių atminties.

Kad ir kaip būtų, tie keli Gocverdo paminėjimai XVII a. I pusės dokumentuose tikslina ankstesnių šaltinių teikiamas žinias apie Gotesverderio / Gocverdo padėtį – Nemune netoli Nevėžio žiočių, priešais Vedesos pievą. Buvo tikėtina, kad šias žinias patvirtins į aptariamą medžiagą įeinantys trys Vedesos pievų planai²⁷. Jie nedatuoti, bet yra tarp XVIII a. vidurio dokumentų, kuriuose minimos Antanui Zabielai valdovines Vedesas perleidžiančios Kauno bernardinės ir šių pievų siekiantis Simonas Sirutis²⁸. Be to, popieriaus, ant kurio nubraižytas vienas iš planų, vandenženklis, kuriame pavaizduotas dramblys, nešantis karūną, irgi naudotas XVIII a. viduryje²⁹.

Minimi planai nevienodi. Du iš jų spalvoti, vienas – ne. Bet svarbiau tai, kad tik dviejuose iš jų Nemune yra pavaizduota valdovinė sala. Tai, kad viename iš planų salos nėra, galima laikyti klaida, kuri buvo ištaisyta nubraižant kitą planą. Plane esančią salą galima laikyti Gocverdu. Bet sala Nemune nubraižyta ne priešais valdovinę Vedesą ir Nevėžio žiotis, o tolėliau į rytus, ant Raudondvario Vedesos ir Kaniūkų valdos ribos. Salos pavadinimas neužrašytas, bet, kaip minėta, jis galėjo būti ir užmirštas.

Vis dėlto esant kad ir nedidelėms abejonėms dėl plane pavaizduotos salos tapatinimo su Gocverdu, atkreiptinas dėmesys į tai, kad 1614 m. byloje tarp O. Radvilienės ir J. Devaltausko apylinkių valstiečiai liudijo, jog Niemnina

²³ Ten pat, l. 308–320.

²⁴ ...ostrow pewny nazwany Gacwerda w rzece Niemie niedaleko uyscia rzeki Niewiazy przeciu łące nazwaney Wedessey... – 1640 m. šaukimas į Kauno žemės teismą Eustachijaus Kosakovskio byloje prieš Mikalojų Kudrevičių, ten pat, l. 309.

²⁵ Ten pat, l. 310, 311, 315, 316; *Lietuvos Metrika*, kn. 114, l. 517; kn. 335, l. 144v–146.

²⁶ 1692 m. Jono Sobieskio leidimas Saliamonui Zabielai, *Lietuvos Metrika*, kn. 145, l. 534.

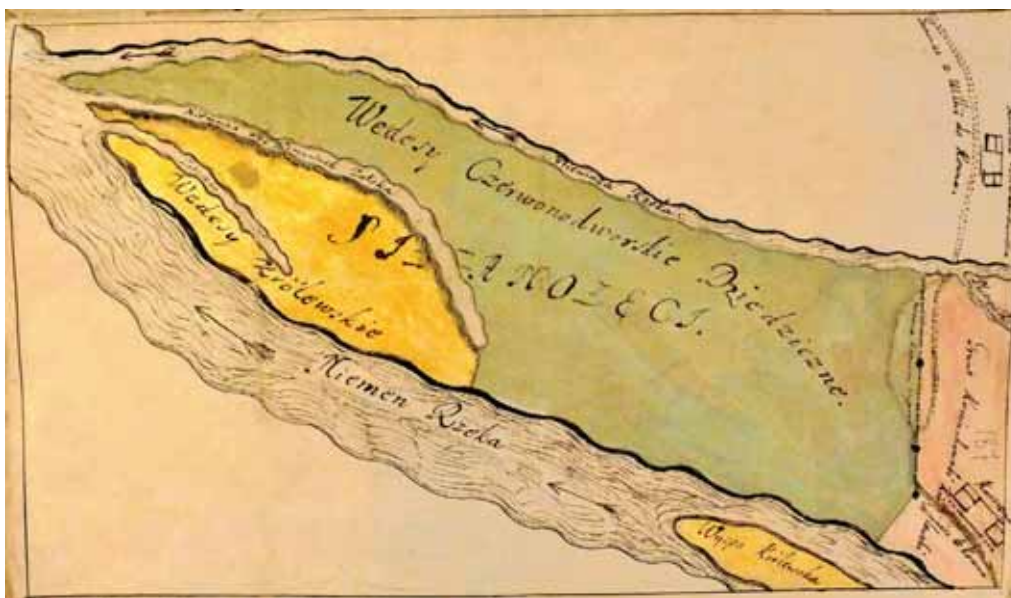
²⁷ LVIA, f. 716, ap. 2, b. 137, l. 186v, 187, 189v.

²⁸ Ten pat, l. 163–170, 184–185.

²⁹ E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius: Mintis, 1967, Nr. 948, 949, p. 950; E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius: Mintis, 1967, p. 187.

buvusi Nemuno senvagė, ja anksčiau tekėjęs Nemunas ir plaukiojo vytinės³⁰. Vadinasi, valdovinė Vedesa, esanti tarp Nemuno ir Niemninos, anksčiau galėjo būti sala. Tačiau ją tapatinti su Gocverdu sudėtinga, nes anksčiau aptartuose XVII a. dokumentuose ir valdovinė Vedesa, ir Gocverdas minimi tuo pačiu metu. Todėl Gocverdu laikytina sala, buvusi Nemune priešais rytinį Raudondvario Vedesos pievų pakraštį.

Deja, šiuo metu, kaip rodo palydovinė Nemuno ir Nevėžio santakos nuotrauka, tokios salos Nemune nėra. Atsidūrus tarsi akligatvyje galima tik pasakyti, kad XVIII a. Gocverdu vadinamą salą bus pasiglemžęs Nemunas. Vis dėlto vertėtų archeologiškai pažvalgyti tą Vedėsų pievų dalį, kuri buvo tarp Nemuno ir dabar irgi, regis, išnykusios Niemninos, t. y. valdovinę Vedesą. Juk, kaip minėta, Gotesverderio / Naujojo Kauno pilys buvo sudėtingas gynybinis įrengimas su pagrindine pilimi ir dviem pilaitėmis. Kitaip sakant, kažin ar jis būtų išstokęs mažoje saloje viduryje upės.

1 pav. XVIII a. vidurio Nemuno ir Nevėžio santakos apylinkių planas
Šaltinis. LVIA, f. 716, ap. 2, b. 137, l. 187

Zigmantas KIAUPA

GOTTESWERDER-GOTZWERD-
WEDESA

Summary

After the destruction of the Kaunas castle in 1362, one of the objects of fights between the Lithuanians and the Teutonic Order in the sixth decade of the 14th century became the castle of New Kaunas built by Lithuanians and the Gotteswerder castle built by the

³⁰ LVIA, f. 716, ap. 2, b. 137, l. 110v–112.

Teutonic Order, both situated in the same place at the confluence of the Nemunas and the Nevėžis. The exact place of these castles is not known apart from the fact that they were on an island. The archival sources of the end of the 14th century do not mention the placename of New Kaunas. The sources of the 15th-17th centuries mention Gotzwerd instead of Gotteswerder as an island of the Nemunas situated against the fields of Wedesa. The fields extended between the Nemunas, its arm the Niemnina and the Nevėžis. On the other hand, Gotzwerd is not indicated in the extant plans of the 18th century. The satellite image of the confluence of the Nemunas and the Nevėžis does not show any evidence of such island in the Nemunas.

Summarizing, it can be said that the island of Nemunas called Gotzwerd was submerged in the 18th century. Therefore, an archaeological investigation of Wedesa fields between the Nemunas and the presently extinct Niemnina is necessary. As it has been mentioned, the castles of Gotteswerder and New Kaunas were complex defence constructions, which could hardly be situated on a small island in the middle of the river.

Keywords: Kaunas castle, Nemunas, Gotteswerder , Wedesa, New Kaunas.